

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-356-54>

УДК 351:364(477)«364/366»(045)

JEL classification: H53; H56; I38; J28

ТЕРЕЩЕНКО Тетяна

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

<https://orcid.org/0000-0001-5748-2854>

e-mail: t.tereshchenko@univer.km.ua

ХИТРА Олена

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

<https://orcid.org/0000-0003-3558-749X>

e-mail: olena_khytra@univer.km.ua

СОЦІАЛЬНА САМООРГАНІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПЕРСПЕКТИВІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті обґрунтована логіка трансформації соціальної функції держави в умовах війни і потреба створення нової моделі держави соціального добробуту, в якій традиційні інструменти соціальної політики гнучко поєднуються з механізмами соціальної самоорганізації. Оскільки обсяги коштів, що виділяються на соціальні видатки, в умовах воєнного стану апriori обмежені, виникає логічна потреба у залученні нових джерел фінансування, таких як міжнародна допомога, соціальні інвестиції тощо. Крім того, необхідним визнано формування нової ментальної парадигми, в якій, на відміну від моделі державного патерналізму і соціальної опіки, людина стає активним суб'єктом у системі соціальної безпеки і практикує заходи самопомогі, будучи націленою на інвестування у людський капітал, який буде задіяний у трудовому процесі і приносить стабільний дохід. Соціальна безпека постає як багаторівнева система, одним з основоположних рівнів якої є конкурентна згуртована громада, що пропагує спільні цінності, принципи солідарності і взаємопідтримки. Надаючи кожному мешканцю громади надійний базис для досягнення власної резильєнтності (насамперед завдяки заходам соціально-психологічної адаптації, у першу чергу актуальним для внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, які проходять реабілітацію, членів родин загиблих внаслідок війни тощо), рівень громади тісно пов'язується з загальнодержавним, на якому втілюються заходи державної політики соціального захисту, розвивається система соціальних послуг, набуває інституційного оформлення волонтерський рух, і все це у сукупності сприяє досягненню національної стійкості в умовах воєнних викликів. У дослідженні виконаний аналіз практик самоорганізації населення в територіальних громадах України в умовах воєнного стану, що дозволило дійти висновку, що потенціал самоорганізації населення хоч і не може повністю компенсувати нестачу необхідних ресурсів, але дозволяє громадам швидко реагувати на кризові ситуації, компенсувати тимчасові обмеження інституційної спроможності та формувати горизонтальні зв'язки між громадянами.

Ключові слова: національна стійкість, післявоєнне відновлення, соціальна безпека, соціальна самоорганізація, соціальна стійкість, соціальний захист населення, соціальні послуги, соціальні ризики.

TERESHCHENKO Tetiana, KHYTRA Olena

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

SOCIAL SELF-ORGANIZATION AS A FACTOR IN THE TRANSFORMATION OF THE STATE'S SOCIAL FUNCTION IN THE CONTEXT OF ENSURING NATIONAL RESILIENCE DURING WARTIME AND IN THE PROSPECT OF UKRAINE'S POST- WAR RECOVERY

The article substantiates the logic of transforming the state's social function under martial law and emphasizes the need to establish a new welfare state model. In this model, traditional social policy instruments are flexibly combined with mechanisms of social self-organization. Since the volume of funds allocated for social expenditure under martial law is inherently limited, a logical necessity arises to attract new funding sources, such as international assistance and social investments. Furthermore, the study highlights the importance of forming a new mental paradigm: unlike the traditional model of state paternalism and social guardianship, individuals become active agents within the social security system. They practice self-help measures aimed at investing in human capital, which will be subsequently engaged in the labor process to generate a stable income. Social security is presented as a multi-level system, where one of the foundational levels is a competitive, cohesive community that promotes shared values, as well as principles of solidarity and mutual support. By providing every community member with a reliable foundation for achieving personal resilience – primarily through social services and psycho-social adaptation measures, including those tailored for internally displaced persons, rehabilitating military personnel, and families of victims of war – the community level is closely linked to the national level. At the national level, state social protection policies are implemented, the system of social services is developed, and the volunteer movement receives institutional framework – all of which collectively contribute to achieving national resilience amidst wartime challenges. The study analyzes the self-organization practices of the population within Ukraine's territorial communities under martial law. This analysis leads to the conclusion that while the potential for population self-organization cannot fully compensate for the deficit of required resources, it allows communities to respond rapidly to crisis situations, offset temporary limitations in institutional capacity, and build horizontal ties among citizens.

Keywords: national resilience, post-war recovery, social security, social self-organization, social resilience, social protection of the population, social services, social risks.

Стаття надійшла до редакції / Received 21.07.2026
Прийнята до друку / Accepted 22.08.2026
Опубліковано / Published 27.08.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© ТЕРЕЩЕНКО Тетяна, ХИТРА Олена

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сталий розвиток будь-якої країни світу неможливий без належної уваги до соціальних запитів населення, урахування потреб особистості, розвитку людського потенціалу, створення умов для підтримки ментального здоров'я і фінансового добробуту, оскільки це є беззаперечними передумовами соціального прогресу [1, с. 47].

Ще до 2022 року Україна тривалий час перебувала у стані соціально-економічної напруги, а повномасштабне вторгнення радикально посилює соціальні деформації (у т. ч. в регіональному розрізі), призвівши до стрімкого падіння рівня і якості життя більшості населення. До традиційних соціальних ризиків наразі додалися травматичні наслідки війни – втрата близьких, руйнування житла, погіршення здоров'я, постійні психологічні (емоційні) стреси. Масові руйнування житлового фонду й об'єктів критичної інфраструктури, вимушена міграція, розриви господарських ланцюгів і зниження економічної активності призвели до збільшення чисельності осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах і стані соціальної вразливості незалежно від їхнього соціального статусу у довоєнний період [2, с. 406].

Неспроможність чинної системи соціального захисту створити «подушку безпеки» для населення може призводити до серйозних конфліктів між владою і населенням, гальмувати євроінтеграційний поступ, провокуючи появу нових ризиків для розвитку держави через недовіру, зміну ціннісних пріоритетів, зниження згуртованості [3, с. 102]. Відповідно, соціальна функція держави в таких умовах потребує суттєвого коригування.

Водночас в українському суспільстві з'являються передумови для примноження соціального капіталу на засадах самоорганізації [4, с. 144], і це відповідає загальносвітовому тренду, згідно з яким зростає потреба залучення широких верств населення до аналізу, оцінювання та пошуку можливостей підтримки дій і рішень органів влади [5]. Усе це переконливо доводить необхідність розробки української моделі «держави соціального добробуту в умовах війни» [6, с. 310], що забезпечить соціальну безпеку особистості і національну стійкість, а також сформує підвалини для розбудови інклюзивного суспільства, сприятливого для розвитку людського потенціалу в період післявоєнного відновлення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у формування теоретичних основ розвитку соціальної сфери та обґрунтування соціальної функції держави належить зарубіжним науковцям, серед яких Б. Скеггс [7], Г. Еспен-Андерсен [8], Е. Губер і Дж.Д. Стівенс [9]. З точки зору перспектив впровадження у вітчизняних реаліях корисним є накопичений після двох світових воєн у XX столітті досвід впливу воєнних дій на розвиток систем соціального забезпечення і держави соціального добробуту. Зокрема, Р. Титмус констатує, що людські і фінансові втрати, спричинені війною, післявоєнна політична та економічна криза, військова демобілізація (переорієнтація збройних сил і національної економіки з воєнного стану на післявоєнне відновлення) створюють значний попит на соціальні послуги, який держава повинна задовольнити [10].

Низка публікацій вітчизняних вчених присвячена дослідженням трансформацій соціальної функції держави і системи соціальної безпеки в умовах війни, у контексті вимог європейської інтеграції, забезпечення національної стійкості та післявоєнного відновлення людського капіталу. Так, О.В. Іванісов [1] систематизував особливості формування ефективної системи соціальної безпеки населення України. М.Л. Бобось [2] охарактеризувала особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. О.М. Поплавська [3] обґрунтувала тезу про взаємну детермінованість соціального захисту і рівня соціальної безпеки людини. Ю.О. Чалюк [6] проаналізувала вплив війни на соціальну складову, розвиток соціального забезпечення, процес інституціоналізації систем соціального захисту. А.В. Скоробагатько і Н.М. Єфтені [11] обґрунтували пропозиції щодо забезпечення ефективного виконання державою соціальної функції в умовах повоєнного розвитку України. С.І. Урба [12] окреслила пріоритети реалізації державної політики соціального захисту населення в системі економічної безпеки України. Т.В. Запорожець [13] у своєму дослідженні інтерпретує соціальну стійкість як ключовий внутрішній ресурс забезпечення національної безпеки. О.П. Мульська, Т.Г. Васильців, Р.Л. Лупак, І.Є. Бараняк, О.О. Левицька, І.О. Пикус [14] визначили точки біфуркації в континуумі стійкості та вразливості соціальних систем. О.В. Панькова і Н.М. Самолук [15] обґрунтували тезу, що система соціальної безпеки людини втілюється на підґрунті гармонізації двох підсистем у загальній системі державного управління – національної безпеки й соціальної політики. І.М. Федорович та Я.О. Шевчук [16] надали рекомендації щодо удосконалення системи соціального захисту з метою забезпечення стійкості та гнучкості в умовах воєнного стану. Н.С. Орлова, Ю.Л. Сіденко і Н.В. Мірко [17] розробили механізми державного управління у сфері соціальної політики, які забезпечать гідний рівень

соціальної безпеки та соціального захисту населення в процесі європейської інтеграції та на шляху відновлення соціально-економічного потенціалу України.

Окремої уваги заслуговують публікації, присвячені обґрунтуванню ролі соціальної самоорганізації у розвитку різних аспектів життєдіяльності суспільства. Зокрема, Р. Патнем наголошує, що соціальний капітал і самоорганізація є основою ефективності сучасної держави [18]. Е. Остром висловлює думку, що «народні спільноти» здатні до ефективної самоорганізації державного життя без жорсткої централізації, а «поліцентричні системи підвищують адаптивність та стійкість» [19, с. 552]. К. Анселл та Е. Геш стверджують, що «спільне управління забезпечує кращі результати в турбулентному середовищі» [20, с. 545]. Дж. Торфінг та колеги також аргументують, що в умовах кризи державного управління ключовим ресурсом стає «negotiated societal intelligence» – узгоджений суспільний інтелект, який виникає через взаємодію держави та самоорганізованих спільнот [21]. Г.О. Краєвська з'ясувала особливості впливу самоорганізації на розвиток соціального капіталу [4]. Т.Б. Мадрига дійшла висновку, що соціальна самоорганізація є важливим чинником національної стійкості й формування нової культури громадянської участі в Україні [22].

Отже, як показали результати досліджень, існує взаємозв'язок між соціальною функцією держави і посиленням її військової могутності, а катастрофічні наслідки війни завжди створюють значний попит з боку населення на соціальну допомогу і, відповідно, впливають на соціальні видатки [6, с. 310]. У дослідженнях підкреслюється, що війна впливає на соціальну політику, економічний розвиток та державні доходи, соціальну структуру суспільства та політичні процеси, але вона не лише руйнує, але й стає каталізатором змін у соціальній сфері, створюючи нові виклики та можливості для розвитку соціальної держави [11, с. 189–190], що, своєю чергою, обумовлює якісний стрибок у розвитку держави загального добробуту.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Сучасні виклики актуалізують потребу подальших наукових досліджень у напрямі забезпечення соціальної безпеки і національної стійкості в умовах обумовлених війною соціальних ризиків і гуманітарних загроз. На перший план виходять питання трансформації соціальної функції держави на основі взаємопосилення інструментів державного регулювання і механізмів соціальної самоорганізації, що дозволить зберегти і примножити соціальний капітал, необхідний для післявоєнної відбудови України та розбудови інклюзивного суспільства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є систематизація теоретико-методологічних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо трансформації соціальної функції держави з використанням потенціалу соціальної самоорганізації у контексті забезпечення соціальної безпеки і підтримки національної стійкості під час воєнного стану і розбудови інклюзивного суспільства в умовах післявоєнної відбудови України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Соціальна функція держави орієнтована на формування такої соціальної системи, в якій сумісна діяльність людей (соціальна самоорганізація) упорядковується посередництвом зовнішніх норм чи інститутів (соціальна організація). Головна мета – спрямовувати дію ринкових сил таким чином, щоб захистити громадян від стихійної випадковості, різноманітних соціальних ризиків (хаосу) та забезпечити економічну стабільність (як аналог динамічної рівноваги і впорядкованості).

Соціальна безпека трактується як ступінь захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів особи, її прав, свобод і цінностей від зовнішніх та внутрішніх, реальних і потенційних загроз [1, с. 47]. Погоджуємось з точкою зору О.М. Поплавської [3, с. 103], що без соціального захисту неможливо забезпечити навіть базовий рівень соціальної безпеки, адже якісне функціонування інститутів соціальної сфери передбачає стійкість цієї системи, у т. ч. за рахунок системи соціального страхування та реалізації соціальних програм. Водночас цілі базового рівня соціальної безпеки віддзеркалюють очікування з боку населення у царині соціального захисту.

У фахових публікаціях все частіше вживається поняття соціальної стійкості, що забезпечує життєздатність соціальної системи, сталість соціальної структури, узгодженість суспільних дій та довіру до публічних інституцій. Так, у документах Європейської Комісії соціальний та економічний вимір стійкості трактується як здатність долати економічні потрясіння та досягати довгострокових структурних змін справедливим та інклюзивним способом, що, крім іншого, передбачає підтримку найбільш вразливих верств суспільства з урахуванням демографічних тенденцій, а також створення соціально-економічних умов для посткризового відновлення, сприяння соціальній та регіональній згуртованості [23].

Т. Запорожець під соціальною стійкістю розуміє «здатність суспільства підтримувати цілісність, солідарність, функціональність соціальних інститутів і соціальних зв'язків у періоди глибоких кризових впливів» [13, с. 31]. О. Панькова і Н. Самолук впроваджують поняття «резильєнтної людини», яка здатна формувати для себе захищений простір, виживати, долати життєві негаразди, адаптуватися до мінливих небезпечних умов, інтегруватися у нове соціальне середовище, накопичувати ресурси для повноцінного життя

[15, с. 71]. У колективному дослідженні [14] соціальна стійкість розглядається не лише як статична характеристика, а як динамічний процес, що визначається балансом між вразливістю та здатністю системи адаптуватися до змін середовища.

Зарубіжні дослідники трактують соціальну стійкість як здатність соціальних суб'єктів справлятися з труднощами, адаптуватися до щоденних викликів на основі історичного досвіду та трансформуватися, тобто створювати інституції, які забезпечують індивідуальний добробут і надійність [24]. Також доречним є визнання соціальної стійкості як невід'ємної складової національної безпеки, що означає збереження на рівні держави здатності до суспільної згуртованості у ситуації зовнішніх чи внутрішніх конфліктів, спричинених суспільно-політичними змінами та/або насильницькими заворушеннями. Як зауважує М.С. Назаров, стійкі суспільства є «успішними суспільствами», які здатні забезпечувати добробут своїх членів – індивідів чи груп, а відтак, повертатися до стану високого соціального розвитку після подолання труднощів [25, с. 55].

За нашим переконанням, соціальна стійкість є невід'ємною частиною системи національної стійкості (рис. 1), покликаної гарантувати «збереження безпеки і безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після настання кризової ситуації» [26]. Погоджуємось з позицією О.М. Вольської, що у новій парадигмі національної безпеки соціальний вимір перестає виконувати суто компенсаторну або допоміжну функцію та інтегрується в ядро безпекової політики держави, поєднуючи в собі соціально-економічні, інституційні і ціннісно-нормативні компоненти [27, с. 81].

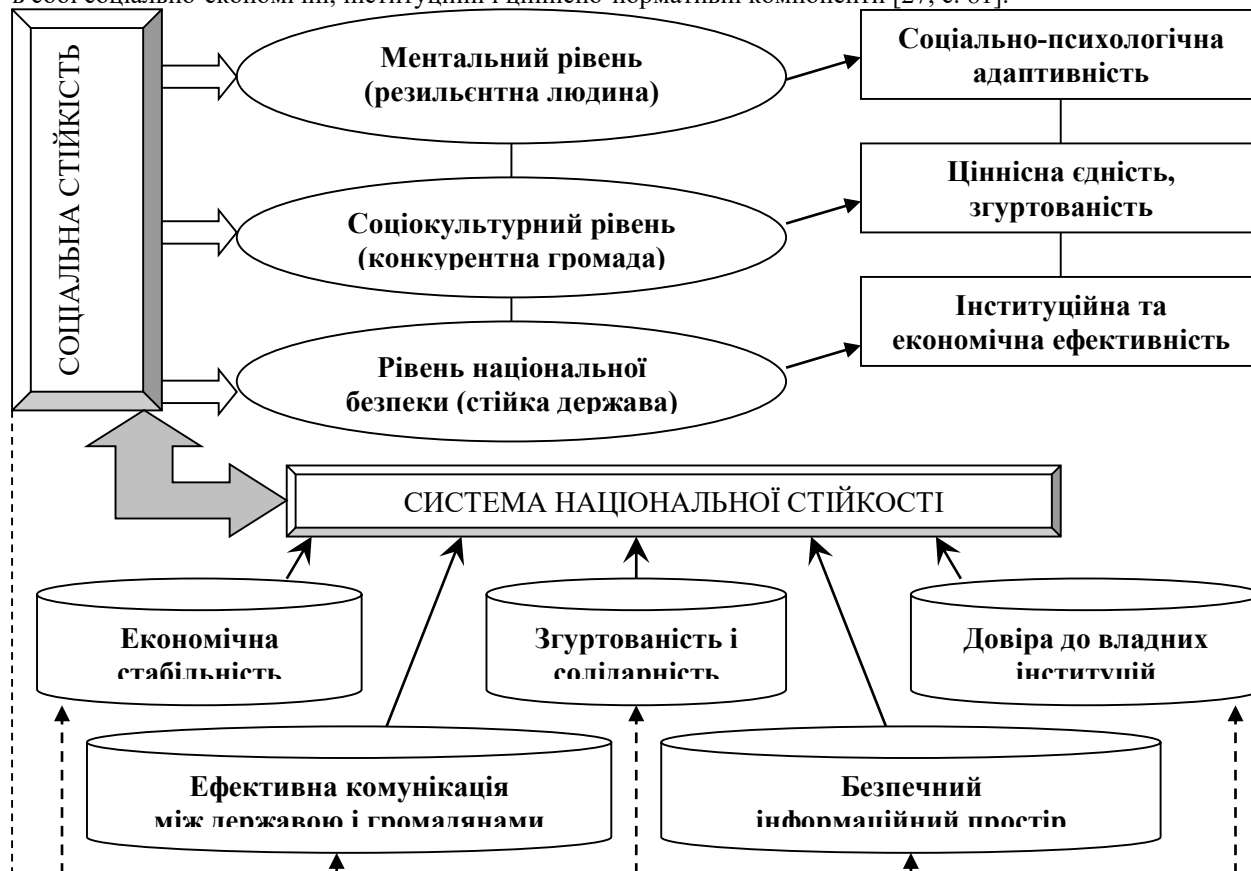

Рис. 1. Соціальна стійкість як невід'ємна складова національної стійкості

Примітка: розроблено авторами на основі [15; 25; 26; 27]

Серйозним викликом для всієї системи соціального захисту і соціальних інститутів, які надають соціальні послуги населенню, стало повномасштабне вторгнення рф. У складних умовах війни значна частина населення відчула відсутність належного соціального захисту, що є чинником нестабільності, який потребує розв'язання через соціальну функцію держави.

Станом на грудень 2022 року допомоги потребували близько 17,7 млн осіб, з яких 9,3 млн – продовольчих товарів і засобів до існування, 14,5 млн – медичної допомоги, близько 16 млн – допомоги у забезпеченні водою, предметами санітарії та гігієни [12]. У 2022 році також різко зріс рівень безробіття (близько 30 % економічно активного населення) через скорочення економічної активності та високу внутрішню міграцію [28, с. 16]; станом на кінець 2025 року показник безробіття зафіксований на рівні 11,3 %, що майже удвічі перевищує середній показник ЄС (5,9 %). До того ж, досить загрозливою є тенденція використання праці без оформлення трудових відносин, що позбавляє працівників належного соціального захисту і підриває економічну стійкість держави (зокрема, у 2025 році Державна служба України з питань

праці на підставі кількісного крос-секційного дослідження стану використання праці без оформлення трудових відносин оцінила її рівень у 23,4 %, що відповідає 2,6 млн. працівників) [29]. Негативні зміни у демографічній структурі та зменшення частки працюючого населення створюють окремі ризики для стійкості пенсійної системи. Великим навантаженням на систему соціального захисту також можна вважати значну чисельність внутрішньо переміщених осіб: станом на 1 січня 2026 р. в Єдиній інформаційній базі даних про ВПО обліковувалося понад 4,6 млн. таких осіб, з них внутрішнього переміщення після повномасштабного вторгнення зазнали 3,3 млн. осіб [30].

Після введення воєнного стану уряд продовжував виконувати свої соціальні функції, незважаючи на жорсткі бюджетні обмеження. Для того щоб створити належне правове підґрунтя для необхідних змін у цій системі, 14 квітня 2022 року було ухвалено відповідний Закон [31]. Позитивним є те, що не припинялося фінансування постійних програм, які існували раніше, включаючи програму гарантованого мінімального доходу, пенсії, житлово-комунальні субсидії тощо. Завдяки оперативному реагуванню було створено тимчасовий режим, в якому ключовим критерієм стало не точне дотримання формальних процедур, а гарантування стабільності виплат [2, с. 407–408].

Зростання видатків на пільги на фоні стабілізації допомоги за розміром доходів вказує на прагнення держави збалансувати соціальні гарантії з обмеженими фінансовими можливостями, забезпечуючи при цьому необхідний мінімум для соціальної активізації громадян. За переконанням О.О. Ляльки [32], це відповідає стратегії точкового втручання і свідчить про домінування підтримки конкретних вразливих груп населення. Державний бюджет при цьому ризикує перетворитися з інструмента планового соціального розвитку на механізм екстреного реагування на гуманітарні наслідки війни.

Водночас з'явилася потреба у нових інструментах, досить простих в адмініструванні і здатних оперативно охопити велику чисельність людей. Так, у березні 2022 року була започаткована програма «Підтримка», згодом почала розвиватися публічна онлайн-платформа «Допомога». Вже з першого року повномасштабної війни були запроваджені одноразові виплати населенню деокупованих територій, які фінансуються за рахунок донорських та гуманітарних організацій. У жовтні 2022 року уряд запустив програму субсидованих кредитів на житло «Оселя», а в травні 2023 року – програму відновлення пошкодженого житла «Відновлення» [28, с. 13–14]. Поступово сервіси «Дії» розширювалися: крім базової соціальної допомоги, передбачені допомога ВПО, комплексна послуга для захисників, програма «Ясла», також створено цифровий простір «Ветеран PRO».

Особлива увага в системі соціального захисту наразі приділяється внутрішньо переміщеним особам, які опиняються в ситуації високої соціальної вразливості незалежно від рівня доходів до війни, а їхні можливості швидко адаптуватися до нових умов є обмеженими. Показовим є те, що у доповнення до інших форм підтримки урядовими рішеннями було запроваджено механізми компенсації власникам житла за безоплатне тимчасове розміщення ВПО у приватних домогосподарствах. Цей інструмент поєднував у собі елементи соціального захисту та стимулювання солідарної поведінки громадян, які надавали притулок переміщеним особам.

Отже, на початковому етапі повномасштабної війни сформувалася багаторівнева конфігурація програм соціальної підтримки, в якій законодавчі гарантії створювали базис, урядові постанови забезпечували оперативне пристосування механізмів до умов воєнного стану, а гуманітарні програми міжнародних організацій доповнювали державні ресурси з використанням наявних інституційних платформ [2, с. 408–409].

Разом з тим, у сучасних умовах головним завданням державної політики має бути формування нової ментальної парадигми громадян, яка передбачає заміну принципу всеосяжного державного патерналізму системою державних соціальних гарантій. Зміщення від класичних пасивних виплат до стимулюючих інвестицій у людський капітал знаменує концептуальний перехід від моделі Welfare (соціальна опіка) до моделі Workfare (соціальна активізація) (рис. 2). Важливо, щоб кожен громадянин, зважаючи на власні можливості, брав участь у примноженні загального добробуту. Держава, своєю чергою, повинна розробити ефективну систему заходів для підтримки соціальної сфери, спрямованих на реалізацію важливих соціальних програм і забезпечення справедливості та рівних можливостей [11, с. 193]. За переконанням О.І. Ситника, створення гібридної системи соціального управління, де держава, громади та громадські ініціативи діють у синергії, що підкріплюється раціональним цілепокладанням і прозорим громадським контролем, може стати основою сталого соціального розвитку у післявоєнний період [33, с. 72]. Схожої точки зору дотримуються І.М. Федорович та Я.О. Шевчук, наголошуючи на необхідності реформування соціальної функції, що зменшить тиск на державу і сприятиме посиленню ролі недержавних інститутів [16, с. 167].

Зміщення акцентів від безпеки держави до безпеки людини потребує переосмислення базової аналітичної моделі забезпечення соціальної безпеки і стійкості. Якщо у традиційній моделі людина сприймається скоріше як об'єкт впливу, соціальна безпека якої забезпечується традиційними макрорівневими інструментами, то у рамках людиноцентричного підходу людина має розглядатись як повноцінний суб'єкт власної соціальної безпеки; соціальна безпека людини ґрунтується на її внутрішніх ресурсах життєстійкості, адаптованості до нових умов середовища [15, с. 69–71]. Іншими словами, йдеться про соціальну самоорганізацію як чинник суспільної мобілізації, національної стійкості і спроможності держави до виживання в умовах гібридних загроз.

Рис. 2. Логіка переходу від моделі Welfare до моделі Workfare на основі активізації механізмів соціальної самоорганізації
Примітка: розроблено авторами на основі [6; 13; 15; 32–34]

Під час війни досить наочним стає усвідомлення, що національна солідарність та самоорганізація – це особливий вид колективної взаємодії в екстремальних обставинах, що асоціюється з ціннісними орієнтаціями відповідального громадянства, а також важливими аспектами національної ідентичності [35, с. 23]. Саме механізми соціальної самоорганізації визначають, як суспільства реагують на кризи, адаптуються до змін і створюють нові форми колективної дії [5]. Наприклад, за даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи» (2023 рік), дві третини респондентів особисто перераховували кошти благодійним організаціям і волонтерам, а кожен другий респондент допомагав ВПО грошима, одягом, продуктами харчування [35, с. 22], стаючи рушієм як національного спротиву, так і створеної на самоорганізаційних засадах системи взаємної соціальної підтримки.

Колективна ініціатива, основана на довірі та спільних цінностях, здатна породжувати нові соціальні механізми, які неможливо створити адміністративним шляхом [22, с. 180]. За переконанням Г.О. Краєвської, самоорганізація є одним з механізмів розвитку соціального капіталу через створення практик інклюзивності, в результаті яких виникають певні соціальні цінності, норми, розширюється коло контактів, зміцнюються взаємозв'язки і довіра [4, с. 155]. Як зауважує Т.Б. Мадрига, феномен соціальної самоорганізації українського суспільства став одним з яскравих свідчень громадянської зрілості й солідарності і найістотнішою ознакою національного спротиву, що генерує соціальний ефект національної стійкості і солідаризації громадян у протистоянні широкомасштабному вторгненню [22, с. 177]. В умовах кризи, коли державні механізми були перевантажені, суспільство продемонструвало унікальну здатність до самоорганізації – шляхом утворення горизонтальних структур, мережових ініціатив і моральної солідарності [22, с. 181]. Значна частина громадських ініціатив реалізовувалась через волонтерські мережі, громадські об'єднання, благодійні організації, релігійні громади, місцевий бізнес та неформальні ініціативні групи жителів.

Для порівняльного аналізу пропонуємо розглянути територіальні громади, що відображають різні типи просторового розвитку та характер воєнних викликів (табл. 1), а саме: деокуповані (Ірпінська, Бучанська, Гостомельська, Херсонська); прифронтові (Харківська, Миколаївська); прикордонні (громади Сумської області); тиллові (Львівська, Хмельницька, Дніпровська). На нашу думку, такий підхід дає змогу виявити спільні закономірності розвитку самоорганізації населення та визначити специфіку її прояву залежно від безпекових умов, ресурсного забезпечення громади та рівня взаємодії між зацікавленими сторонами.

Важливим інституційним підґрунтям для розгортання процесів соціальної самоорганізації стала реформа децентралізації, а практичним проявом – волонтерський рух як форма мобілізації суспільних

ресурсів, уособлення взаємодопомоги й довіри. Так, у перші місяці війни в багатьох громадах сформувалися волонтерські мережі, центри збору та розподілу допомоги, ініціативні групи з організації евакуації та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Ці структури часто діяли швидше за відповідні адміністративні механізми, оскільки базувалися на локальних, іноді особистісних, зв'язках, безпосередньому розумінні потреб населення та здатності оперативно мобілізувати усі доступні ресурси [22].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика практик самоорганізації населення в територіальних громадах України в умовах воєнного стану (2022–2026 рр.)

Тип громади	Територіальна громада	Поширені практики самоорганізації	Основні результати	Чинники ефективності
Деокупована	Ірпінська, Бучанська, Гостомельська	Евакуація населення, волонтерська допомога, розподіл гуманітарної допомоги, забезпечення населення предметами першої необхідності	Забезпечено підтримку населення у період, коли можливості державних служб були суттєво обмежені	Висока громадянська активність, підтримка міжнародних партнерів, взаємодія з місцевою владою
	Чернігівська	Самоорганізація мешканців будинків і мікрорайонів, взаємодопомога, забезпечення населення водою та продуктами	Підтримано життєдіяльність окремих мікрорайонів під час блокади міста	Соціальна згуртованість населення, високий рівень взаємної довіри
	Херсонська	Ініціативи з очищення територій, гуманітарна підтримка населення, участь у відновленні пошкоджених об'єктів	Забезпечено першочергові заходи з відновлення життєдіяльності громади після деокупації	Самоорганізація жителів, підтримка благодійних організацій та міжнародних партнерів
Прифронтова	Миколаївська	Організація пунктів видачі питної води, гуманітарна допомога, підтримка медичних закладів, забезпечення вразливих категорій населення	Створено систему безперервного забезпечення населення водою та гуманітарною допомогою	Координація міської ради, волонтерських організацій та міжнародних гуманітарних місій
	Харківська	Координація гуманітарної логістики, доставка медикаментів, евакуація населення, підтримка маломобільних груп	Сформовано багаторівневу систему взаємодії між громадськими організаціями, бізнесом, міжнародними партнерами та ОМС	Розвинена мережа волонтерських організацій, цифрова координація, підтримка міжнародних партнерів
Рикордонна	Громади Сумської області	Локальні мережі взаємодопомоги, забезпечення населення продуктами та медикаментами, підтримка військовослужбовців	Збережено функціонування громад у безпосередній близькості до районів бойових дій	Високий рівень горизонтальної взаємодії між жителями
Тилова гуманітарно-логістична	Львівська	Організація прийому ВПО, гуманітарні хаби, координація волонтерської діяльності	Створено комплексну систему підтримки ВПО та гуманітарної логістики	Партнерство ОМС, громадських організацій, міжнародних інституцій та бізнесу
	Дніпровська	Сортування та транспортування гуманітарної допомоги, підтримка евакуйованого населення, допомога військовим	Громада стала одним з ключових центрів перерозподілу гуманітарної допомоги	Географічне розташування, розвинена транспортна інфраструктура, активний волонтерський сектор
	Хмельницька	Координація прийому ВПО, інтеграція діяльності волонтерів, громадських організацій, бізнесу та ОМС	Сформовано ефективну систему координації гуманітарної допомоги та розміщення ВПО	Інституційна координація, централізований облік допомоги, міжсекторальне партнерство

Примітка: систематизовано авторами

Як бачимо з таблиці 1, характер самоорганізації населення безпосередньо визначався безпековою ситуацією, функціональним призначенням громади та рівнем інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. У громадах, які перебували в зоні активних бойових дій або зазнали окупації, самоорганізація була спрямована насамперед на забезпечення базових потреб населення, евакуацію, гуманітарне забезпечення та відновлення життєдіяльності після деокупації. Натомість у тилових громадах домінували практики організації гуманітарної логістики, прийому ВПО, координації волонтерської діяльності та взаємодії з міжнародними партнерами. Окремим проявом самоорганізації можна вважати підтримку внутрішньо переміщених осіб: зокрема, коли громадяни, які постійно проживають на території, мають міцні

структури соціального капіталу, зазвичай проблем соціальної напруги під час спілкування з ВПО і відповідного відторгнення не виникає [4, с. 152].

Процеси самоорганізації у громадах часто супроводжувались такими перешкодами: руйнування інфраструктури, нестача ресурсів, залежність від волонтерської допомоги; масштаб руйнування, що перевищував можливості громадських ініціатив; постійна загроза обстрілів, складність управління великою чисельністю учасників; обмежені фінансові, кадрові та матеріальні ресурси; тривале навантаження на соціальну інфраструктуру громади; значні потреби у ресурсному забезпеченні та контролі за використанням ресурсів; постійне збільшення чисельності отримувачів допомоги, що потребувало додаткових організаційних і фінансових ресурсів.

Аналіз досвіду громад, представлених у таблиці 1, дозволяє виділити спільні риси, що притаманні їм усім. По-перше, ефективність самоорганізації залежить від рівня довіри між жителями та сформованого до початку повномасштабної війни соціального капіталу. По-друге, стійкість громад значною мірою забезпечувалася партнерською взаємодією органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесу, релігійних організацій та міжнародних гуманітарних структур. По-третє, у більшості випадків мав місце поступовий перехід від стихійних волонтерських ініціатив до більш інституціоналізованих механізмів координації, що дало змогу підвищити ефективність використання ресурсів і уникнути дублювання функцій.

Разом з тим, проведений аналіз свідчить, що потенціал самоорганізації населення не може повністю компенсувати недостатність необхідних ресурсів територіальних громад. Практично в усіх досліджених випадках вирішальним чинником успішності стала здатність місцевої влади забезпечити координацію різних суб'єктів публічного управління та інтегрувати громадські ініціативи у систему прийняття управлінських рішень. Це дає підстави розглядати самоорганізацію населення не як альтернативу діяльності органів місцевого самоврядування, а як важливу складову механізму підвищення соціальної стійкості територіальних громад.

Аналіз практик самоорганізації населення у територіальних громадах свідчить, що вони відрізняються не лише за напрямками діяльності чи результатами, а й за характером взаємодії учасників, рівнем організаційного оформлення та ступенем інституціоналізації. Це дає підстави розглядати самоорганізацію як багаторівневу систему суспільних відносин, у межах якої громадяни можуть об'єднуватися як на неформальній основі, так і в межах офіційно створених організацій або партнерств.

Доцільно виділити декілька рівнів самоорганізації населення: локальний (неформальний), організаційний та інституційний (табл. 2). Такий підхід дає змогу простежити еволюцію громадських ініціатив: від спонтанної взаємодопомоги до сталих механізмів участі громадян у вирішенні питань місцевого значення.

Таблиця 2

Рівні самоорганізації населення залежно від ступеня організаційного оформлення

Рівень самоорганізації	Основні суб'єкти	Об'єкт спільної діяльності	Характер взаємодії
Локальний (неформальний)	окремі мешканці, сусіди, ініціативні групи	вирішення нагальних проблем конкретного будинку, вулиці, кварталу або населеного пункту	горизонтальна взаємодія, добровільність, відсутність формалізованої структури
Організаційний	громадські організації, благодійні фонди, волонтерські штаби, ОСББ, органи самоорганізації населення	реалізація спільних проєктів, гуманітарна діяльність, благоустрій, підтримка населення	координація діяльності, визначений розподіл функцій, обов'язків, наявність організаційної структури
Інституційний	органи місцевого самоврядування, органи самоорганізації населення, громадські ради, консультативно-дорадчі органи, міжнародні партнери	реалізація місцевої політики, стратегічний розвиток громади, відновлення територій, забезпечення стійкості громади	партнерська взаємодія, нормативне регулювання, інтеграція громадських ініціатив у систему публічного управління

Примітка: складено авторами

Рівні самоорганізації, представлені у таблиці 2, на наше переконання, не існують ізольовано один від одного. Навпаки, вони утворюють послідовну систему, у межах якої локальні громадські ініціативи можуть трансформуватися в організаційно оформлені структури, а згодом інтегруватися до механізмів місцевого самоврядування. Саме така еволюція спостерігалася в багатьох громадах після початку повномасштабного вторгнення в Україну, коли стихійно сформовані волонтерські групи поступово перейшли до постійної співпраці з органами місцевого самоврядування, комунальними установами та міжнародними організаціями.

Загалом, соціальна самоорганізація може відіграти одну з вирішальних ролей у процесі післявоєнного відновлення України і створення високосинергетичного інклюзивного суспільства (рис. 3), в якому соціальні інститути зорієнтовані на згладжування полярності між егоїзмом та альтруїзмом і досягнення ефекту соціальної синергії ($2+2>4$).

Таким чином, соціальна самоорганізація стає стратегічним ресурсом післявоєнної відбудови України на засадах відновлення соціального капіталу. Ключовими інструментами самоорганізаційного механізму можна вважати виховання громадянської позиції, створення системи ефективної комунікації населення з органами влади, стимулювання лідерства шляхом створення соціальних ліфтів і сприяння створенню нових каналів комунікації (соціального діалогу) між суб'єктами взаємодії [4, с. 154].

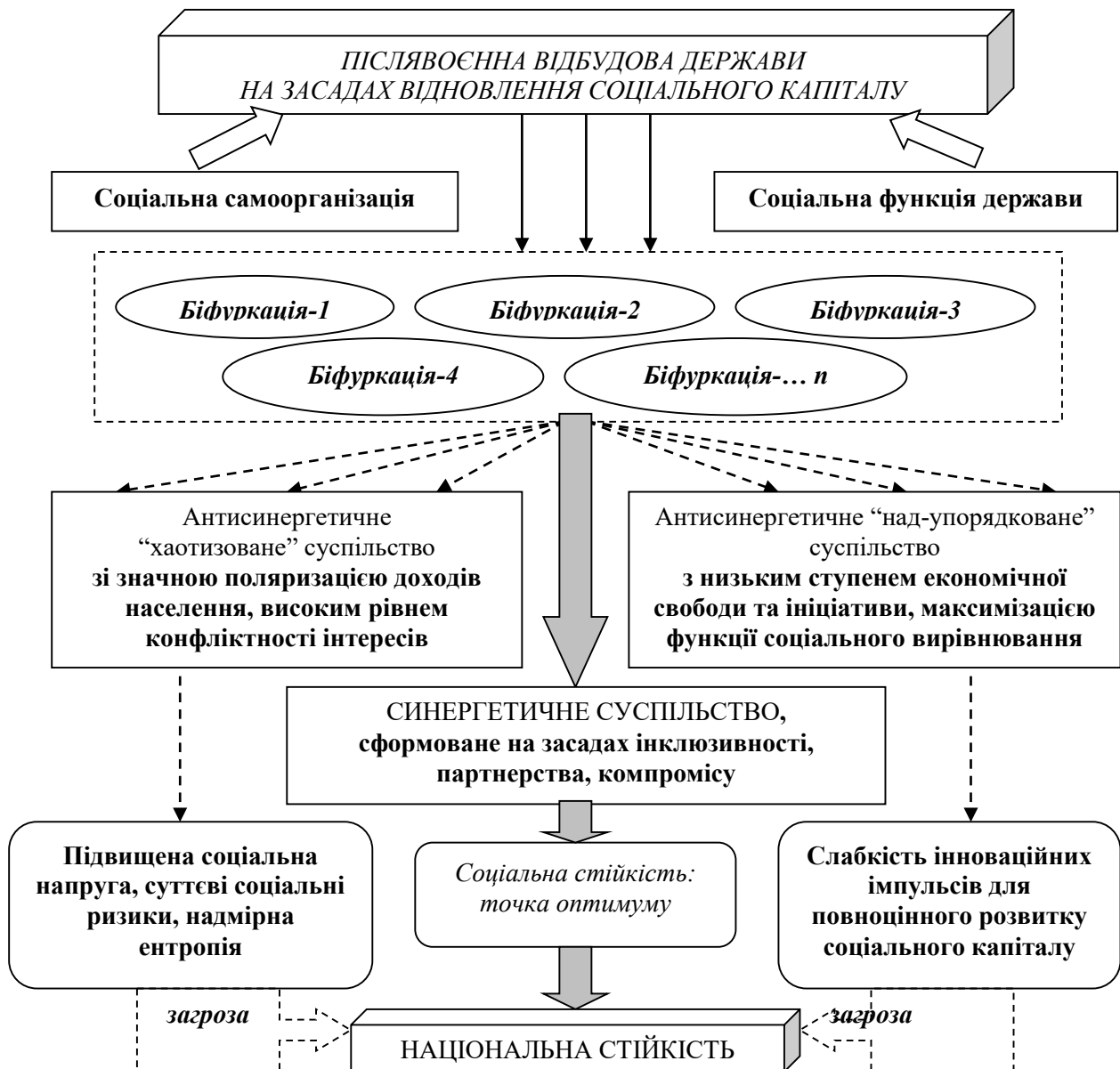

Рис. 3. Особливості досягнення національної стійкості і розбудови синергетичного суспільства на засадах поєднання соціальної функції держави і соціальної самоорганізації

Примітка: доопрацьовано авторами на основі [36, с. 131]

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Війна зазвичай посилює соціальну вразливість, підвищуючи очікування громадян щодо ролі держави у забезпеченні їх безпеки та добробуту. Але водночас війна може змінювати суспільну свідомість, створювати нові механізми соціальної самоорганізації, здатні «розвантажити» соціальну функцію держави, позбавивши її від надмірних видатків, формальних процедур, пережитків моделі державного патерналізму.

Самоорганізація населення є багаторівневим явищем, яке поєднує неформальні громадські ініціативи, організаційно оформлені об'єднання та інституціоналізовані механізми взаємодії між громадянами й органами публічної влади. Відмінності між цими рівнями та моделями визначаються не лише ступенем формалізації діяльності, а й характером розподілу повноважень, способами координації учасників і масштабом суспільних проблем, які доводиться розв'язувати.

Досвід України переконливо доводить, що самоорганізація населення стала важливою передумовою у забезпеченні соціальної стійкості кожної окремої громади та держави в цілому. Вона дозволяє громадам

швидко реагувати на кризові ситуації, компенсувати тимчасові обмеження інституційної спроможності та формувати горизонтальні зв'язки між громадянами. У довгостроковій перспективі розвиток практик самоорганізації може стати основою для посилення громадянського суспільства, підвищення довіри між населенням і державою та зміцнення здатності громад ефективно реагувати на майбутні виклики.

Література

1. Іванісов О.В. Соціальний захист як інструмент забезпечення соціальної безпеки населення України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т. 9. № 1. С. 46–50. URL: https://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/ujae_2024_r01_a7.pdf (дата звернення: 27.07.2026).
2. Бобось М.Л. Соціальний захист вразливих груп населення в Україні: державно-управлінські рішення. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 405–412. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2022/60.pdf (дата звернення: 27.07.2026).
3. Поплавська О.М. Соціальний захист в системі забезпечення соціальної безпеки людини. *Український економічний часопис*. 2025. Вип. 8. С. 102–107. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/552/533> (дата звернення: 27.07.2026).
4. Краєвська Г.О. Самоорганізація населення в контексті розвитку соціального капіталу України. *Демографія та соціальна політика*. 2020. № 4 (42). С. 143–159. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/42/9.pdf> (дата звернення: 27.07.2026).
5. Черленяк І.І., Щуренко Ф.В. Соціальна самоорганізація та системна ефективність публічного управління в умовах кризи: системологічний підхід. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2026. № 2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/9036/9186> (дата звернення: 27.07.2026).
6. Чалюк Ю.О. «Warstate» і «Welfare state»: конфлікт чи синергія воєнної стратегії та соціальної безпеки України. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1 (48). С. 309–320. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/920/881> (дата звернення: 27.07.2026).
7. Skeggs B. Formations of class & gender: Becoming respectable. London: Sage Publications Ltd, 1997. 200 p.
8. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990. 248 p.
9. Huber E., Stephens J.D. Democracy and the left: social policy and inequality in Latin America. The University of Chicago Press, 1950. 342 p.
10. Titmuss R. Social Policy: An Introduction. London: Allen & Unwin, 1974. 160 p.
11. Скоробагатько А.В., Єфтені Н.М. Соціальна функція держави в умовах війни та повоєнного розвитку України. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 75. С. 189–197. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/75_2025/28.pdf (дата звернення: 27.07.2026).
12. Урба С.І. Державна політика соціального захисту населення в системі економічної безпеки України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2644/2561> (дата звернення: 27.07.2026).
13. Запорожець Т. Соціальна стійкість як ключовий чинник національної безпеки України в умовах війни. *Виклики національній безпеці України: соціальний вимір: круглий стіл* (Київ, 11 листопада 2025 р.). Київ, 2025. С. 31–33. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/47007/1/1.pdf> (дата звернення: 27.07.2026).
14. Mulska O.P., Vasylytsiv T.G., Lupak R.L., Baranyak I.Ye., Levytska O.O., Pykus I.O. Social Resilience and Vulnerability: a Novel Methodology for Identifying Bifurcation Points. *Science and Innovation*. 2025. № 21 (4). P. 3–20. URL: <https://scinn-eng.org.ua/ojs/index.php/ni/article/view/829/271> (дата звернення: 27.07.2026).
15. Панькова О., Самолюк Н. Формування соціальної безпеки людини на засадах human security та resilience: вектор людиноцентричності на прикладі ВПО України. *Science in the Context of Modern Challenges and Prospects: Proceedings of the International Scientific Conference* (2025, May 21). Utrecht, Netherlands: Bookmundo, 2025. P. 68–72. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2025/06/re-21.05.25.pdf> (дата звернення: 27.07.2026).
16. Федорович І.М., Шевчук Я.О. Соціальний захист населення в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 4. С. 161–167. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3041/3077> (дата звернення: 27.07.2026).
17. Орлова Н.С., Сіденко Ю.Л., Мірко Н.В. Соціальна безпека і соціальний захист населення України: державно-управлінський аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/4399/4434> (дата звернення: 27.07.2026).
18. Putnam R.D. Making democracy work: Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993.
19. Ostrom E. Polycentric systems for coping with collective action and global environmental change. *Global Environmental Change*. 2010. No 4. P. 550–557.
20. Ansell C., Gash A. Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2008. Vol. 18. No 4. P. 543–571.

21. Torfing J., Bentzen T., Caponio T., Corrado S., Douglas S., Nõmmik S., Randma-Liiv T., Russo Ch., Sørensen E., Verhoest K. Advancing Robust Governance in Turbulent Times: The Role of Multi-Level Governance, Hybrid Governance, and Negotiated Societal Intelligence. *Public Administration*. 2025. Vol. 104 (2). P. 251–265. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/padm.70011> (дата звернення: 27.07.2026).
22. Мадрига Т. Соціальна самоорганізація українського суспільства в особистих наративах волонтерів (на матеріалах книги «Єдності сила»). *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2026. Вип. 22. С. 177–185. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/728/677> (дата звернення: 27.07.2026).
23. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council 2020. Strategic foresight report strategic foresight – charting the course towards a more resilient Europe / Eur-lex. Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0493&qid=1706954760521#footnote25> (дата звернення: 27.07.2026).
24. Keck M., Sakdapolrak P. What is social resilience? Lessons learned and way forward. *Erdkunde: Journal of Human and Physical Geographies*. 2013. Vol. 67. No. 1. P. 5–19. URL: <https://www.erdkunde.uni-bonn.de/article/view/2716> (дата звернення: 27.07.2026).
25. Назаров М.С. Соціальна стійкість на рівні територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Politicus*. 2022. Вип. 2. С. 54–59. URL: https://politicus.od.ua/2_2022/9.pdf (дата звернення: 27.07.2026).
26. Концепція забезпечення національної системи стійкості, затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021 // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021/#Text> (дата звернення: 27.07.2026).
27. Вольська О.М. Соціальна стійкість як елемент державної політики національної безпеки України. *Наукові перспективи*. 2025. № 12 (66). С. 75–83. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/34246/34222> (дата звернення: 27.07.2026).
28. Бетлій О. Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022–2023 роки / за ред. В. Мовчан. Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2023. 28 с. URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/Соціальна%20політика%20в%20Україні.pdf> (дата звернення: 27.07.2026).
29. Стратегія зайнятості населення України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 січня 2026 року № 92-р // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2026-%D1%80#Text> (дата звернення 27.07.2026).
30. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 червня 2026 року № 598-р // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/598-2026-%D1%80#Text> (дата звернення 27.07.2026).
31. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 р. № 2193-IX // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (дата звернення 27.07.2026).
32. Лялька О.О. Трансформація соціальних видатків України в умовах воєнного стану. *Соціальна економіка України в умовах війни та повоєнного відновлення: виклики, механізми адаптації*: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 23 квітня 2026 року) / упоряд. О.О. Шевченко. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2026. С. 16–21. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6ca27e87-8255-44a1-b2b8-c69e82a73fbf/content> (дата звернення: 27.07.2026).
33. Ситник О.І. Соціальна політика як інструмент забезпечення сталого розвитку держави. *Політик*. 2025. Вип. 5. С. 69–74. URL: https://politicus.od.ua/5_2025/13.pdf (дата звернення: 27.07.2026).
34. Коваль О.П., Власенко Р.В. Нова соціальна політика як шлях до відновлення людського капіталу. *Український соціум*. 2023. № 3. С. 126–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2023_3_10 (дата звернення: 27.07.2026).
35. Степаненко В.П., Шевчук О.В. Соціальна самоорганізація як воєнний ресурс в Україні. *Габітус*. 2024. Вип. 65. С. 18–24. URL: https://habitus.od.ua/journals/2024/65-2024/65_2024.pdf (дата звернення: 27.07.2026).
36. Хитра О.В. Перспективи досягнення синергетичності суспільства в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2020. Т. 25. Вип. 2 (81). С. 127–133. URL: https://visnyk-onu.od.ua/journal/2020_25_2/2_2020.pdf (дата звернення: 27.07.2026).

References

1. Ivanisov O.V. (2024) Sotsialnyi zakhyst yak instrument zabezpechennia sotsialnoi bezpeky naselennia Ukrainy [Social protection as a tool for ensuring the social security of the population of Ukraine]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky – Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, vol. 9, no. 1, pp. 46–50.

2. Bobos M.L. (2022) Sotsialnyi zakhyst vrazlyvykh hrup naselennia v Ukraini: derzhavno-upravliniski rishennia [Social protection of vulnerable population groups in Ukraine: public administration decisions]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration*, vol. 4, pp. 405–412.
3. Poplavska O.M. (2025) Sotsialnyi zakhyst v systemi zabezpechennia sotsialnoi bezpeky liudyny [Social protection in the social security system of human being]. *Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys – Ukrainian Economic Journal*, vol. 8, pp. 102–107.
4. Kraievska H.O. (2020) Samoorhanizatsiia naselennia v konteksti rozvytku sotsialnoho kapitalu Ukrainy [Self-Organization of the Population in the context of Development of Social Capital of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna polityka – Demography and Social Economy*, vol. 4 (42), pp. 143–159.
5. Cherlenyak I.I., Shchurenko F.V. (2026) Sotsialna samoorhanizatsiia ta systemna efektyvnist publichnoho upravlinnia v umovakh kryzy: systemolohichnyi pidkhid [Social self-organization and systemic effectiveness of public administration under crisis conditions: a systemological approach]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, vol. 2. Available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/9036/9186> (accessed July 27, 2026).
6. Chaliuk Yu.O. (2024) «Warstate» i «Welfare state»: konflikt chy synerhiia voiennoi stratehii ta sotsialnoi bezpeky Ukrainy [«Warstate» and «Welfare state»: conflict or synergy of military strategy and social security in Ukraine]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, vol. 1 (48), pp. 309–320.
7. Skeggs B. (1997) Formations of class & gender: Becoming respectable. London: Sage Publications Ltd. (in Great Britain)
8. Esping-Andersen G. (1990) The three worlds of welfare capitalism. Princeton, N.J.: Princeton University Press. (in USA)
9. Huber E., Stephens J.D. (1950) Democracy and the left: social policy and inequality in Latin America. The University of Chicago Press. (in USA)
10. Titmuss R. (1974) Social Policy: An Introduction. London: Allen & Unwin. (in Great Britain)
11. Skorobahatko A.V., Yefieni N.M. (2025) Sotsialna funktsiia derzhavy v umovakh viiny ta povoiennoho rozvytku Ukrainy [The social function of the state in the context of Ukraine's post-war development]. *Aktualni problemy polityky – Actual Problems of Politics*, vol. 75, pp. 189–197.
12. Urba S.I. (2023) Derzhavna polityka sotsialnoho zakhystu naselennia v systemi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [State policy of social protection of the population in the system of economic security of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 53. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2644/2561> (accessed July 27, 2026).
13. Zaporozhets T. (2025) Sotsialna stiikist yak kluchovyi chynnnyk natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny [Social stability as a key factor in Ukraine's national security in conditions of war]. *Vykylyky natsionalni bezpetsi Ukrainy: sotsialnyi vymir: kruhlyi stil* (Kyiv, November 11, 2025). Kyiv, pp. 31–33. (in Ukraine)
14. Mulska O.P., Vasylytsiv T.G., Lupak R.L., Baranyak I.Ye., Levytska O.O., Pykus I.O. (2025) Social Resilience and Vulnerability: a Novel Methodology for Identifying Bifurcation Points. *Science and Innovation*, vol. 21 (4), pp. 3–20. Available at: <https://scinn-eng.org.ua/ojs/index.php/ni/article/view/829/271> (accessed July 27, 2026).
15. Pankova O., Samoliuk N. (2025) Formation of social human security on the principles of human security and resilience: the vector of human centrality on the example of IDPs in Ukraine. *Science in the Context of Modern Challenges and Prospects: Proceedings of the International Scientific Conference* (Utrecht, May 21, 2025). Utrecht: Bookmundo, pp. 68–72. (in Netherlands)
16. Fedorovych I.M., Shevchuk Ya.O. (2024) Sotsialnyi zakhyst naselennia v umovakh voiennoho stanu: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Social protection of the population under the conditions of the state of war: current state and development prospects]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, vol. 4, pp. 161–167.
17. Orlova N.S., Sidenko Yu.L., Mirko N.V. (2024) Sotsialna bezpeka i sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy: derzhavno-upravlinyskyi aspekt [Social security and social protection of the population of Ukraine: government and administrative aspect]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, vol. 8. Available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/4399/4434> (accessed July 27, 2026).
18. Putnam R.D. (1993) Making democracy work: Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press. (in USA)
19. Ostrom E. (2010) Polycentric systems for coping with collective action and global environmental change. *Global Environmental Change*, no 4, pp. 550–557.
20. Ansell C., Gash A. (2008) Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, vol. 18, no 4, pp. 543–571.
21. Torfing J., Bentzen T., Caponio T., Corrado S., Douglas S., Nömmik S., Randma-Liiv T., Russo Ch., Sørensen E., Verhoest K. (2025) Advancing Robust Governance in Turbulent Times: The Role of Multi-Level Governance, Hybrid Governance, and Negotiated Societal Intelligence. *Public Administration*, vol. 104 (2), pp. 251–265. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/padm.70011> (accessed July 27, 2026).
22. Madryha T. (2026) Sotsialna samoorhanizatsiia ukrainskoho suspilstva v osobystykh naratyvakh volonteriv (na materialakh knyhy «Iednosti syl») [Social self-organization of Ukrainian society in the personal narratives of volunteers (based on the book «Unity is strength»)]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii «Politolohiia» – Newsletter of Precarpathian University. Politology*, vol. 22, pp. 177–185.
23. European Union Law (2020) Communication from the Commission to the European Parliament and the Council 2020. Strategic foresight report strategic foresight – charting the course towards a more resilient Europe. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0493&qid=1706954760521#footnote25> (accessed July 27, 2026).
24. Keck M., Sakdapolrak P. (2013) What is social resilience? Lessons learned and way forward. *Erdkunde: Journal of Human and Physical Geographies*, vol. 67, no. 1, pp. 5–19. Available at: <https://www.erdkunde.uni-bonn.de/article/view/2716> (accessed July 27, 2026).
25. Nazarov M.S. (2022) Sotsialna stiikist na rivni terytorialnykh hromad v umovakh suchasnykh vykylykiv [Social resilience at the level of territorial communities in the context of modern challenges]. *Politicus*, vol. 2, pp. 54–59.
26. President of Ukraine (2021) Kontseptsiiia zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti [Concept of ensuring a national resilience system]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021/#Text> (accessed July 27, 2026).
27. Volska O.M. (2025) Sotsialna stiikist yak element derzhavnoi polityky natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Social resilience as an element of the state policy of national security of Ukraine]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, vol. 12 (66), pp. 75–83.
28. Betlii O., Movchan V. (ed.) (2023) Sotsialna polityka v Ukraini u voiennyi chas: 2022–2023 roky [Social policy in Ukraine during wartime: 2022–2023]. Kyiv: Institute for Economic Research and Policy Consulting. (in Ukraine)
29. Cabinet of Ministers of Ukraine (2026) Stratehiia zainiatosti naselennia Ukrainy na period do 2030 roku [Employment Strategy of Ukraine for the period until 2030]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2026-%D1%80#Text> (accessed July 27, 2026).
30. Cabinet of Ministers of Ukraine (2026) Stratehiia derzhavnoi polityky shchodo vnutrishnoho peremishchennia na period do 2030 roku [State Policy Strategy on Internal Displacement for the Period Until 2030]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/598-2026-%D1%80#Text> (accessed July 27, 2026).
31. Verkhovna Rada of Ukraine (2022) Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia sotsialnykh posluh u razi vvedennia nadzvychainoho abo voiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevoistiakh [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Provision of Social Services in the Event of the Introduction of a State of Emergency or Martial Law in Ukraine or in Certain Localities]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (accessed July 27, 2026).

32. Lialka O.O. (2026) Transformatsiia sotsialnykh vydatkiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Transformation of Ukraine's social spending under martial law]. *Sotsialna ekonomika Ukrainy v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia: vyklyky, mekhanizmy adaptatsii: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, April 23, 2026). Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy, pp. 16–21. (in Ukraine)
33. Sytnyk O.I. (2025) Sotsialna polityka yak instrument zabezpechennia staloho rozvytku derzhavy [Social policy as a tool for ensuring sustainable development of the state]. *Politykus*, vol. 5, pp. 69–74.
34. Koval O.P., Vlasenko R.V. (2023) Nova sotsialna polityka yak shliakh do vidnovlennia liudskoho kapitalu [A new social policy as a way to restore human capital]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*, vol. 3, pp. 126–136.
35. Stepanenko V.P., Shevchuk O.V. (2024) Sotsialna samoorhanizatsiia yak voiennyi resurs v Ukraini [Social self-organization as a military resource in Ukraine]. *Habitus*, vol. 65, pp. 18–24.
36. Khytra O.V. (2020) Perspektyvy dosiahnennia synerhetychnosti suspilstva v umovakh sotsialno oriietovanoi rynkovoi ekonomiky [Prospects for achieving synergy of society in the conditions of socially oriented market economy]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Ekonomika» – Odesa National University Herald. Economy*, vol. 25, no. 2 (81), pp. 127–133.